

Lorenzo Modia, María Jesús (ed.). *Ex-sistere: Women's Mobility in Contemporary Irish, Welsh and Galician Literatures*. 2016. Newcastle-upon-Tyne (Reino Unido): Cambridge Scholars, 223 pp.

O presente volume reúne dez artigos que, como se desprende do título, constitúe unha introspección, unha busca dun mesmo e unha ollada detida cara á emigración como tema e como proceso na obra literaria de escritoras galegas, galesas e irlandesas. Todos estes aspectos son abordados nunha serie de colaboracións académicas sobre unha temática que ten como eixo fundamental a mobilidade da muller no contexto das modernas literaturas de orixe celta, baixo unha perspectiva intercultural e de xénero.

As achegas críticas expostas aproxímanse a temáticas recorrentes como o illamento interior, o desarraigamento, a identidade desnortada e o sentimento de pertenza ou de saudade, que xorden a consecuencia dun desprazamento tanto xeográfico coma emotivo. De aí que a mobilidade constituía o eixo vertebrador da obra destas mulleres escritoras e represente un movemento que vai configurando a propia identidade de cada unha delas no seu espazo particular.

O profesor Declan Kiberd afirma no prólogo da obra que a escritura constitúe unha metáfora do exilio, desas viaxes e deses desprazamentos, non sempre voluntarios, que ineludiblemente traen consigo unha fonda pegada e unha nova ollada da vida. A escrita, por tanto, supón esa canle precisa para non quedar no esquecemento e para recompoñer esa longa traxectoria vital, que capacita a lembranza e o sentimento vivido cando se olla nun contexto temporal afastado e reflexionado do momento vivido. Este é o principal fío condutor entre as diferentes seccións da obra en cadanseu ámbito literario.

Na primeira sección da obra, dedicada a Galicia, a profesora María López Sáñez fai unha profunda referencia ao imaxinario social e territorial de Rosalía de Castro e á construción dunha imaxe tipicamente feminina de Galicia. O proceso e o impacto da inmigración abórdanse dende a perspectiva da dobre perda: as raíces fronte á nova identidade. Xorde así o papel da muller galega como gardiá e custodia da memoria. Faise unha notábel referencia ao traballo da Xeración Nós por manter unhas fluídas relacións transatlánticas e comenta detidamente o xeito en como a escritora Xohana Torres deconstrúe a Penélope nun dos seus máis famosos poemas. A conclusión máis relevante que a autora do estudo nos achega vén de considerar que a mobilidade máis radical é aquela que leva a ir máis alá dos límites dos estereotipos.

O segundo capítulo desta sección está asinado por María Xesús Nogueira Pereira, quen explora o proceso da toponimia e o seu impacto na vida interior, a través da obra dalgúñas poetas galegas e o modo no que o lugar afecta e define a súa traxectoria vital. Ese estudo etimolóxico indirecto dos nomes propios deses espazos non é algo estético, xa que fai unha grande achega nesa renovación da literatura galega e facilita a interculturalidade, no bo senso do termo, volvéndose un medio de queixa política e persoal por parte das escritoras, enmarcado neses desprazamentos, neses soños e itinerarios vitais. É a procedencia das viaxes a que reflicten nas súas verbas María do Cebreiro, María Xesús Pato, Luz Pozo Garza ou a propia Yolanda Castaño.

Olivia Rodríguez achégase no terceiro capítulo a un tema recente no espazo temporal e no imaxinario colectivo dos galegos de xeracións bastante recentes como é a emigración galega cara ao Reino Unido e, máis concretamente, á zona de Londres. No estudo de *A veiga é como un tempo distinto* (2011), da escritora Eva Moreda, podemos confirmar como esa inmovilidade no tempo e no espazo nos recordos do emigrante leva a unha tremenda desilusión. Esa sublimación do tempo pretérito motiva unha serie de oscilacións no espazo e no tempo que dificultan esa nova vida e unha posibilidade real de asentamento e integración no novo espazo social e cultural. O paralelismo antitético que se establece entre Londres e A Veiga, en Galicia, testemuñan unha serie de pescudas ao redor da outridade e do sentimento do outro que produce notorias diferenzas.

No capítulo cuarto, faise unha aproximación a un dos xéneros ou subxéneros literarios que por antonomasia pode definir a escrita dos novos tempos:

a autobiografía. Trátase da historia do emigrante Xesús Fraga que chega de xeito non nato, como tantos outros emigrantes, a Londres coa súa nai e a súa avoa. Esta viaxe vai máis alá da procura da independencia e da mellora económico-social, xa que se torna nunha evolución e superación persoal. Nese eido Xesús vai construír a súa personalidade xunto a seus pais até a súa volta a Galicia onde se sente como procedente doutro mundo. O seu sentimento, o da súa crianza, é o dun londiniense, pois a morriña invádeo e anhela o momento do seu retorno a un espazo que considera o seu, o propio. A súa nai tórnase nunha especie de nexo, nun vínculo ou enlace coa cultura, referíndolle costumes británicos e empregando o inglés en moitas conversas entre eles. Igualmente relevante se presenta a volta do avó emigrado que permite que deitemos unha ollada e fagamos unha composición de lugar da familia do autor e da súa evolución en distintas xeracións, ben de forma directa ou indirecta.

A continuación, no quinto capítulo, o investigador Francisco Fernández aproxímase á literatura irlandesa cunha achega sobre a escritora Honor Tracy, que presenta temas de identidade, nacionalidade e xénero nas súas obras. A crítica da Irlanda é unha constante no seu pensamento xunto co agrado que lle produce a cultura española e a comprensión e mágoa pola situación económica e social de Galicia nas décadas anteriores, polo que loa o papel das mulleres galegas como preservadoras dos costumes dos devanceiros. Tamén amosa o seu enfado ante a situación de rexións periféricas de Europa como Irlanda, Gales e Galicia que poden chegar a transmitir un sentimento cultural de inferioridade fronte a outras culturas, cando no fondo as súas son infinitamente superiores en todos os parámetros.

As profesoras María Dolores Gómez Penas e María Amalia Fraga Fuentes fan no sexto capítulo unha análise dunha das obras de Christina Reid que está marcada pola outridade. Unha outridade que xorde da oposición e que se reflicte nunha identidade cambiante e activa. Isto pódese reafirmar a través da evolución dos personaxes da obra, tanto os que fican na casa como os que se desprazan. As situacións persoais que se poden apreciar no transcorrer da obra, como é a morte da nai da protagonista, convértense en elementos desencadeantes da acción que transcende, conferíndolles unha tensión na obra tanto a aqueles protagonistas que se van coma aos que quedan en termos de proveito e perda.

No seguinte capítulo a editora da obra, María Jesús Lorenzo Modia, propón un horizonte de perspectivas sobre a emigración das mulleres do Ulster nun período caracterizado polas turbulencias políticas. Nesta achega proporciónase principalmente unha perspectiva de quen opta, con independencia, por permanecer na terra sen verse sumido no conformismo. Móstrase a tese de que permanecer pode considerarse igualmente unha forma de acción, tanto no eido social como persoal, tal e como exemplifica a poesía de Medbh McGuckian, que é analizada pola profesora Lorenzo. O seu discurso poético recolle tamén o padecemento de quen é partícipe fronte á reclusión na propia terra, á vez que se transforma nunha especie de ponte cara á liberdade.

O último capítulo da sección céntrao en Irlanda a profesora Manuela Palacios, quen leva a cabo unha novidosa práctica que emparella a arte literaria e a visual. Nel dá voz a escritoras irlandesas para salientar patróns propios de mulleres emigrantes. Así tórnase moi relevante a forma na que interactúan a palabra e a imaxe, a realidade e a ficción, a representación e a interpretación que tamén reflicten como as mulleres puideron progresar grazas á emigración e a ese constante movemento e cambio de lugar, inimixinábel no rol tradicional da muller.

18

Da India ao País de Gales cun fondo sentir de enaxenación de por medio. A presión xerada entre o asentimento e o repudio ante unha nova posición. Un enxeño devorado polo desarraigo e polo choque cultural é o horizonte que retrata a obra *Gifted* (2017), da autora Nikita Lalwani. O investigador Kevin Mills refírese á última sección do libro, onde se aborda a literatura galesa en lingua inglesa, e amosa o resultado do enfrontamento, conflito tanto interior e exterior dunha familia procedente da India, con toda a súa idiosincrasia e respecto polas tradicións ancestrais, que se traslada na procura dunha vida mellor ao Reino Unido e máis concretamente a Cardiff.

No derradeiro capítulo, a escritora Chris Kinsey entretexe nos seus poemas un conxunto de consideracións de eido xenérico sobre a mobilidade e a migración, que constitúen o fío condutor do presente volume, destacando a proposta a favor da natureza que se torna nun referente espazo-temporal e que achega seguridade á escritora co paso dos anos. A comparación de espazos tamén é moi relevante, neste caso Gales e Alemaña, pois nela pódese aprender a valorar máis o propio fronte a aquilo idealizado; o próximo constitúe o punto de partida cara ao coñecemento do afastado.

A pesar de que nestas liñas non se puido dar cumprida referencia de todas as contribucións que compoñen o volume que nos ocupa, denotamos que nel se combinan de xeito excepcional o punto de vista feminino e a súa impronta nos sistemas literarios de Irlanda, Gales e Galicia. Cabe tamén salientar o feito de que a obra recolle artigos asinados principalmente por prestixiosos profesionais dos eidos da investigación e a docencia universitaria que levan a cabo liñas de investigación nun ámbito cultural e social marcado por unha interrelación que vén do substrato común da cultura celta nun ámbito eminentemente europeo.

Poñendo de manifesto a magnitude do reto que supón levar a cabo unha obra como a que nos ocupa –na que se procura incluír nun mesmo volume análises comúns das linguas, literaturas e culturas de expresión anglófona e galega, realizadas dende diversas perspectivas histórico-temporais–, poderíase poñer en dúbida o éxito dunha achega como a aquí presentada. Non obstante, a pesar da dificultade implícita para artellar tan diversos enfoques, o produto final caracterízase pola coidada estruturación, claridade e perfecta harmonía das distintas partes no conxunto final da obra.

A modo de conclusión, afirmaremos con rotundidade que as características desta obra fan da súa lectura unha experiencia vital, altamente enriquecedora e moi recomendábel para especialistas e para lectores interesados nos aspectos vitais da femineidade e da emigración, alén de sobresaír pola narración en xeral e os aspectos autobiográficos en particular. Un percorrido polo eixo atlántico da man de mulleres escritoras na procura da súa identidade: unha identidade literaria que se manifesta común.

Juan José Varela Tembra
Universidade da Coruña